

GERENCSÉR PÉTER

A kisvárosi nyilvánosság korlátai a *Hany Istók* élclap példáján

Kutatástörténet és módszertan

Az 1893-ban Kapuváron kiadott *Hany Istók* című élclap hosszú időn keresztül fantomként volt számon tartva azokban a csekély számú említésekben, melyek egyáltalán foglalkoztak az újság történetével, mivel kiadásának dátumán kívül lényegében semmiféle információval nem rendelkezünk róla. A Rábaköz sajtótörténetét legalaposabban feltérképező Pájer Imre nem ismerte a lapot, mint írta, arról csak „a *Csorna – Kapuvár és Vidéke* néhány cikkéből szereztem tudomást”.¹ Az újság felkutatására irányuló szándékáról azt állította, hogy „a *Hany Istók*ot az alábbi helyeken próbáltam fellelni: Országos Széchényi Könyvtár, Kapuvári Rábaközi Múzeum, Soproni Levéltár, Soproni Múzeum, Pannonhalmi Apátság Könyvtára.”² 2010-ben azonban az Országos Széchényi Könyvtárban végzett kutatásaim során sikerült rábukkannom a lap számainak eredeti, és vélhetően egyetlenként fennmaradt példányaira. Ahogyan arra a szükséges sajtóforrások alapján Pájer is utalást tett, a *Hany Istók* anyalapja a *Csorna – Kapuvár és Vidéke* nevű hetilap volt, de ez utóbbinak az Országos Széchényi Könyvtárban hozzáférhető mikrofilmes változata nem tartalmazza mellékletként a *Hany Istók*ot, ellenben annak két lapszáma külön tételként kizárólag nyomtatott formában fennmaradt.³

Az eddig ismeretlen újság megtalálásáról szóló hírt első ízben a *Hany Istók*-monda recepciótörténetét feldolgozó monográfiámban 2011-ben publikáltam.⁴ Az azóta eltelt évek során az újság megszűnésével és utóéletével kapcsolatos újabb információk birtokába jutottam.⁵ Minthogy a kutatás korábban nem rendelkezett adatokkal

¹ PÁJER Imre, *A rábaközi sajtó története (1889–1917) = Arrabona*, 37(1999), 1–2, 237–256, 241.

² PÁJER 1999, i. m. 253. 4. jegyz.

³ Az OSZK-ban a lap raktári jelzete: H 502.338.

⁴ GERENCSÉR Péter, *Hany Istók alakváltozatai*, Kapuvár, Budapest, Rábaköz-Hanság Turisztikai Egyesület, Fiatal Írók Szövetsége, 2011 (FÍSZ Könyvek, 55), 161–167.

⁵ Létezett egy másik újság is *Hany Istók* néven, amely szintén élclapként működött, de a kettő szigorúan elválasztandó egymástól. Ez a lap tizenöt számot ért meg, Gelsei Bíró Zoltán szerkesztésében a Győri Egyházmegye jelentette meg 1902. augusztus 3. és november 9. között, vagyis a névazonosságon túl semmiféle (szerkesztési, kiadástörténeti, gazdasági) kapcsolat nincs a két sajtótermék között. A későbbi *Hany Istók*ot a katolicizmus ideológiája és az antiszemitizmus jellemezte, így inkább a *Herkó Péter* országos vicclap mintáját követte. Az 1902-es kiadványról részletesebben írtam: GERENCSÉR 2011, i. m. 167–169.

az újság tartalmi vonatkozásairól, Hany Istókról szóló könyvemben az élclapot alapvetően sajtótörténeti szempontból közelítettem meg, és a figyelmet a cikkek és élckek tartalmi elemzésére fordítottam. Különösen az új kutatástörténeti eredmények tükrében azonban szükségesnek mutatkozik az újságot egy ennél szélesebb, mediális és társadalomtörténeti összefüggéseket egyaránt érvényesítő kontextusba is beágyazni.

A sajtótörténet módszertani megújulását szorgalmazó kutatók közül Szajbély Mihály a hagyományos összefoglalókat vizsgálva az összetett médiatörténeti megközelítés mellett tette le a voksát, amely az újságok tanulmányozását a segédtudományi pozícióból kiemelve önálló tudományterületként kezeli.⁶ A szerző többek között arra hívta fel a figyelmet, hogy a sajtótermékeket abba a mediális környezetbe illesztve kell tárgyalni, amelybe beépül, és a médiumok egymástól kölcsönösen függő rendszert alkotnak. Így érvel: „A médiatörténet viszont mélyebb és sajátos összefüggésekre kíváncsi, a médiumok alakulástörténetének belső logikáját igyekszik feltárni.”⁷ A társadalomtörténész Gyáni Gábor egy másik megközelítésre tett javaslatot, melynek során „nemcsak a végtermékre, hanem az előállítás folyamatára, a folyamatban résztvevő sajtóvállalkozókra, szerkesztőkre és szerzőkre is figyelünk”.⁸ A Gyáni által „társadalmi kontextusnak” elkeresztelt szempont a vállalkozástörténetet, az újságíró társadalmi pozícióját és státuszát, valamint a tömegsajtó és a politikai kultúra társadalmi feltételezettségét helyezi előtérbe. Lipták Dorottya pedig egy olyan komplex elemzési programot dolgozott ki, amely végső soron az irodalomértelmezés szerző – szöveg – befogadó hármass modelljére emlékeztet azáltal, hogy a termék előállításának, terjesztési módozatainak és fogyasztásának kutatását határozza meg a könyv- és sajtótörténet feladataként.⁹ Miközben ezek a módszertani megközelítések számos ponton egymásba fonódnak, a három szerző szempontjait az alábbiakban a *Hany Istók* élclap vizsgálatánál kamatoztatom, elsőként a médiatörténeti, azt követően a társadalomtörténeti, végezetül pedig a fogadtatástörténeti aspektust állítom fókuszba.

A rábaközi sajtó mediális környezete a 19. század végén

A médiatörténeti vizsgálatot Szajbély meglátásai alapján a mediális kontextussal kell kezdeni. Sopron megye magyar nemzetiségű kisvárosaiban (helyesebben az 1871. évi községi törvény által mezővárosokból visszaminősített nagyközségekben) az 1890-es évek jelentik a helyi lapok működésének kezdő fázisát. Az első rábaközi hetilap, a *Rábaköz* egy karácsonyra, 1889. december 25-re időzített ünnepi mutatványszám után 1890. január elsején indult, pontosan három év elteltével pe-

⁶ SZAJBÉLY Mihály, *A médiatörténet és a sajtótörténet viszonyáról* = *Médiakutató*, 6(2005), 1, 71–79.

⁷ SZAJBÉLY Mihály 2005, 73.

⁸ GYÁNI Gábor, *Sajtótörténet a társadalomtörténész szempontjából* = *Médiakutató*, 7(2006), 1, 57–64, 57.

⁹ LIPTÁK Dorottya, *A modernkori könyv- és sajtótörténeti kutatások állapotáról, Paradigmaváltás – problémafeltárás – alapelvek – programok – feladatok* = *Magyar Tudomány*, 172(2011), 9, 1121–1131.

dig a *Csorna – Kapuvár és Vidéke* révén már riválisa is akadt.¹⁰ Korábban lokális híreket rendszeresen csak a megyei lapok, a német nyelvű *Oedenburger Zeitung* és a magyar nyelvű *Sopron* közöltek. A *Rábaköz* megalapítása után viszont 1914-ig folyamatos maradt a helyi sajtó, az időközben megszűnt újságok helyén keletkezett űrt pedig az újonnan indított sajtótermékek gyorsan betöltötték. Tekintve azonban, hogy a többnyire paraszti,¹¹ ekkortól iparosodó társadalmi és gazdasági közeg a helyi közéleti eseményekről továbbra is szóbeli csatornákon keresztül szerezte be az információit, ezeket az újságokat rendszeresen csak egy szűk helyi elitréteg (tisztviselők, tanítók, ügyvédek) tagjai olvashatták.¹² Az országos, a regionális, majd a helyi lapokat bizonyítható módon járatta az 1882-ben megalakult Kapuvári Kaszinó-Egylet, melynek a nagyvendéglőben kialakított terme a helyi értelmiség önművelése érdekében könyvtárként is funkcionált, de csak az elkülönülő elitből verbuválódó csoport számára. A szélesebb társadalom orális információszerzésének legfőbb színtereit a férfiak számára főként a kocsmák, a nők számára az utcai kispadokon folytatott pletykák, mindkét nem számára pedig a piacnapok, a vallási és közösségi ünnepek (istentiszteletek, búcsúk, multságok, családi összejövetelek), a hirdetések közötti kidobolása jelentették. A helyi lapok megjelenése a hagyományos, falusias információszerzés csatornáit az újság modern médiumával módosította.

Ebbe a médiakörnyezetbe érkezett meg a *Hany Istók*, amely az 1890-től működő *Rábaköz* és konkurense, az 1892 végén alapított *Csorna – Kapuvár és Vidéke* után a harmadik helyi újság volt, utóbbtól nem egészen függetlenül. Köz hírré tétele is ehhez a laphoz kötődik. Pájer Imre szerint a *Csorna – Kapuvár és Vidéke* 1893. július 8-án adott először híradást arról, hogy új lap fog indulni, és annak laptípusát („élcslap”) is közölte.¹³ Elkerülte azonban a figyelmét, hogy már egy héttel korábban, július elsején *Uj lap Kapuvárott* címmel megjelent egy cikk az említett újságban, amely a periodika megalapításáról így tudósított: „Nem kacsá, mit most világgá röpitünk, hanem való szent igaz: A kapuvári fiatalság egyik humort szerető tagja, dr. G. L. egy

¹⁰ PÁJER 1999, i. m. 240–241.

¹¹ Még 1900-ban is Kapuvár 2582 keresőképes lakosságának több mint 57%-a, 1495 fő mezőgazdasági és kertészeti munkából élt, és ebben a kimutatásban még nem szerepelnek a napszámosok (59 fő) és a cselédek (222 fő). A statisztikai adatokhoz: *A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása, A népesség foglalkozása községeinkint*, Budapest, Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1904, 2, 246.

¹² Noha viszonylag korán, 1836-ban megalakult az első térségi olvasókör, a szilsárkányi Rábaközi Olvasó Egyesület, melynek egyébiránt Széchenyi István is tiszteletbeli tagja volt, abban az egyházi-nemesi rétegek vettek részt. Vö.: NEMESAPÁTI KISS Sámuel, *Rábaközi Olvasó Társaság = Társalkodó*, 5, 1836. november 19., 369–370. – Az evangélikus lelkészként működő szerző, az egyesület egyik kezdeményezője egyébiránt aktív résztvevője volt a reformkori irodalmi életnek, a hírhedt Aurora-pör is az ő cikével robbant ki. A kapuvári paraszti olvasás- és íráskultúrához röviden: CSISZÁR Attila, *Bevezető = SZAKÁCS István, „Ha visszanézek...”*, *Képek Garta 20. század eleji népeletéből*, szerk. és bev. Csiszár Attila, Kapuvár, Gartáért Alapítvány, 2009, 3–6. – A csornai olvasóegylet elitista jellegéről: PÁJER Imre, *A Széchenyi István emlékére alapított Csornai Polgári Olvasókör (1861–1896) = Soproni Szemle*, 45(1991), 3, 215–219.

¹³ PÁJER 1999, i. m. 241.

kis szellemi stiklin töri a fejét, u. i. »Harsogó Kambrinusz« czim alatt élclapot indít meg.”¹⁴ Az újságcikk közölte tehát a szerkesztő monogramját, hovatarozását, a lap profilját, és elárulta azt is, hogy a vicclapot *Harsogó Kambrinusz* néven tervezték elindítani. Közelebbi ismeretekkel nem rendelkezem a névadás okáról, könnyen elképzelhető, hogy az elnevezés a „Gambrinus” torzított, zöngétlen formája. Az a hír, amely a *Csorna – Kapuvár és Vidéke* július 8-án kiadott számában jelent meg, Pájer állításával szemben már nem a lap beharangozásáról, hanem a *Hany Istók* által kiírt irodalmi pályázatról szól.¹⁵ A felhívás szerint a pályázat eposzparódia volt, az Impintentalacsovicsuricsiszempalahavinaverszávilimilipitigorszky nevű fiktív honolului főherceg ötéves fiát kellett hősköteményben dicsőíteni. A szerkesztő ironikusan azzal riogatta leendő olvasóit, hogy a pályaművek beérkezésig elhalasztja a lap beindítását. A harmadik hír a *Csorna – Kapuvár és Vidékében* augusztus 5-én jelent meg, mely az új sajtótermékről mellékletként beszélt.¹⁶ Tudatta, hogy az élclap *Hany Istók* néven jelent meg, de az eredeti címötlet megváltoztatását nem indokolja. A korábbi név sem tűnt el azonban nyomtalanul, a Harsogó Kambrinusz végül a szerkesztő álneve lett, amint írják: „A jó haszonnal és csattanós élczel megszerkesztett lapokat Harsogó Kambrinusz írta meg”. Nemcsak a szerkesztő, hanem a kiadó álneve (Kaján Kajetán), a kiadás helye (Nekeresd) és a megjelenés időpontja („Akkor amikor”) is humoros formát öltött. Az új lap fejlécében nem szerepelt pontos dátum, az anyalap ezen száma viszont a *Hany Istókról* már mint megjelent lapról ír, ami alapján az új lap debütálása 1893. augusztus 5-e előtt történt.

A szóbeliség és az írásbeliség kölcsönösen hatott egymásra, nemcsak az utcán keringő híreket hivatalos értesülésekkel keresztező *Rábaköz* és utódlapjai esetében, hanem a különösen a pletykákra, szóbeszédre erősen támaszkodó *Hany Istók* vonatkozásában is. Ez mutatkozott meg a szóbeliségből származó műfajok kiterjedtségében (anekdoták, rövid tréfák, szatirikus szólásmagyarázatok, mondások), vagy az első szám *Kishirdetések* című rovatánál, amely a konkurens lap intim hirdetéseinek fecsegéseit parodizálta („A legszigorubb titoktartás mellett diskkrét dolgok hirlapilag közöltetnek a »Rábaközben«”).¹⁷ A *Hany Istók* a szóban terjedő híreket lejegyezte, és azokat iróniával vagy szarkazmussal kommentálta, ennél fogva funkcióátvétel ment végbe. Írásban rögzítette azokat a közzsájon keringő pletykákat, melyek addig gyakran jogi értelemben is megfoghatatlanul kaptak lábra, ezzel standardizálta a szóbeli variációkat.¹⁸ Immár nem fű alatt, hanem nyilvános térben terjedhettek az információk, vagyis itt nem pusztán remedializációról,¹⁹ az orális formák újracsomagolásáról van szó, hanem a nyilvánosság szerkezetének módosulásáról is.

¹⁴ *Csorna – Kapuvár és Vidéke*, 1893. július 1.

¹⁵ *Csorna – Kapuvár és Vidéke*, 1893. július 8.

¹⁶ *Csorna – Kapuvár és Vidéke*, 1893. augusztus 5.

¹⁷ *Hany Istók, Élczlap*, 1893. augusztus, 1. sz.

¹⁸ A McLuhani technológiai determinizmus követője, Walter Ong többek között a szó szerinti ismétlés és a szövegazonosság hiánya alapján különböztette meg az írásbeliséget a szóbeliségtől. Lásd: ONG, Walter, J., *Szóbeliség és írásbeliség, A szó technológizálása*, Ford. Kozák Dániel, Budapest, Gondolat, 2010, 61.

¹⁹ A fogalomhoz: BOLTER, Jay David, és GRUSIN, Richard, *A remedializáció hálózatai*, ford. Barczai Katica = *Apertúra* 6(2011), Tavasz. <http://apertura.hu/2011/tavasz/bolter-grusin> (2018. 03. 28.)

A szóbeliség és az írásbeliség viszonyának ezen átalakulása visszafelé is kihatott, mivel a *Hany Istók* élclap kapuvári értelmiségi közegekből származott. Habár a szerkesztő az új lap fejlécében anonimitásba burkolózott, a *Csorna – Kapuvár és Vidéke* július 1-jén már megszellőztette valódi nevének monogramját, a szeptember 2-i szám pedig azt is elárulta, hogy az álnév mögött a Kapuváron működő, fiatal Gutmann Lajos rejtőzik.²⁰ Azt, hogy a lap nemcsak az utca népének híreit osztotta meg, hanem az elitréteg bizalmasan kezelt információt is közvetítette a szélesebb tömeg felé, a hírek elemzése mutatja. Ezt tükrözték az értelmiségnek szánt viccek az első számban („A cholera érkezése felől biztos adatokkal szolgál Dr. Halálosság Tivadar orvos úr”²¹; „Társalkodó kerestetik a kapuvári polg. iskola unalmában elrekedt telephonjaihoz”). Hasonlóképpen őket szólította meg a nyelvjátékban dúskáló *Személyi hírek* rovat a lap második számában („Masanczkor Pepi kerületi gyümölcsészeti szemlésez pomológiai útjáról visszatértében megdunsztoltatott”; „Don Buzi V. alaguti tollnok, setét kamaráit éjjeli felvételekre berendezte s legközelebb dombor tükör mű kiállítását rendez”). A régió decentralizált térszerkezetén gúnyolódó apróhirdetés („A Csorna-Kapuvár és Vidéke, Rába- és Répce köze, Győr-Sopron-Ebenfurth mente, stb... stb... székhelybizonytalanságban szenvedvén, egy azonnal kiadandó indifferens lakhelyet keres”) szintén az elit kulturális mércéjéhez volt szabva. Összességében tehát a folyamat kétirányú volt, a szóbeliség és írásbeliség kommunikációs formái egymásra kölcsönösen hatottak. Korábban hasonló következtetésre jutottam a rábaközi mozikkal kapcsolatban, azaz a mozgófényképszínház és színház egymásra való támaszkodása analóg az írott sajtó és az orális közvetítés interakciójával.²²

A szóbeliséghez fűződő kapcsolatok mellett a másik fontos médiatörténeti elem a helyi sajtó differenciálódása. Amíg a *Rábaköz* és ellenlábasa, a *Csorna – Kapuvár és Vidéke* enciklopédikus hírszolgáltatást nyújtó és véleményrovatot is tartalmazó referáló lap volt, kossuthi hagyományt követő vezércikkkel, a *Hany Istók* nem ezek helyébe, hanem melléjük lépett. Egyetlen laptípusra szakosodott, speciális funkcióval rendelkezett. Információközlés helyett kifejezetten a hírek véleményezése, kommentálása, ezen keresztül pedig láthatóan a véleményformálás volt a célkitűzése, mintha anyalapját egészítette volna ki. A *Hany Istók* teljesen nyilvánvaló módon az országos élclapok mintáit követte. Az élclapok az 1865 utáni évtizedekben szaporodtak el országosan, és egyre inkább a politikai pártok szócsöveivé váltak. A *Hany Istók*hoz hasonlóan nagy részüknek anyalapjuk volt, melyekhez szerkesztőgárdájukban és anyagilag is kötődtek, a kormánypárti *Borsszem Jankó* a *Reformhoz*, az ellenzéki *Az Űstökös* a *Honhoz*, a baloldali *Ludas Matyi*

²⁰ *Csorna – Kapuvár és Vidéke*, 1893. szeptember 2.

²¹ Az élclap az 1892-ben a kutyákat megfertőző kapuvári kolerajárványra utal.

²² GERENCSÉR Péter, *Elite Mozgó – mozdulatlan elit? A mozi kulturális integrációja a rábaközi kisvárosokban a tízes években = Apertúra*, 11(2016), Tél. <http://uj.apertura.hu/2016/tel/gerencser-elite-mozgo-mozdulatlan-elit-a-mozi-kulturalis-integracioja-a-rabakoz-i-kisvarosokban-a-tizes-evekben/> (2018. 03. 28.)

a *Nép Szavához*, a konzervatív *Mátyás Deák a Magyar Államhoz* kapcsolódott.²³ Habár a nagyobb vidéki városokban Győrtől Székesfehérváron át Debrecenig számos helyen indult helyi élclap, a nagyközségekben ez a speciális műfaj kevésbé volt életképes. A Kapuvári Kaszinó-Egylet, melynek Gutmann Lajos a tagja volt, járatott vicclapokat, alighanem a kiegyezés után felvirágzó vicclapirodalom ösztönözte a helyi élclap alapításának ötletét is. A fennmaradt jegyzőkönyvek tanúsága szerint az egyesület által 1890 és 1893 között megrendelt tizenhét lapból négy élclap volt (*Az Üstökös, Urambátyám, Borsszem Jankó, Bolond Istók*), 1893-tól a kormánypártivá váló *Az Üstököst* lemondták.²⁴ 1894-től a kaszinó már csak két élclapot, a *Borsszem Jankót* és az új alapítású, ellenzéki *Kakas Mártont*, a *Budapesti Hírlap* mellékletét járatta.²⁵ Gutmann modellje minden bizonnyal a *Borsszem Jankó* volt, mivel az 1892-es és az 1893-as év végén is neki árverezte el azt a kaszinó, 1894-ben viszont már Guzmits Gusztáv vásárolta meg lapszámait.²⁶ A mintalaphoz hasonlóan a *Hany Istók* is nyelvi játékon alapuló kitalált alakokat alkotott (Szótojó Náczi, Kaján Kajetán, Csala Csók János, Pengettyüs Pista, Dongó), és szintén a modernizáció mellett állt ki, a provincializmust pedig orosztotta.

A *Hany Istók* négy oldalon jelent meg, mint korábban a hazai élclapok prototípusa, a *Charivari (Dongo)*, de az 1890-es évekbeli országos élclapokkal szemben teljesen nélkülözte a vizuális karikatúrákat, kizárólag szöveges kommunikációra korlátozta magát. A műfaji paletta a klasszikus elemekből merítkezett, a rövid, csattanós élcektől és a versektől kezdve az anekdotákon és az elbeszéléseken át a találós kérdésekig és a szólásokig, humora pedig szójátékokra, ellentétekre, torzításokra (kicsinyítés és nagyítás) és metrikára épült. A bemutatkozó szám az olvasót kétszeresen köszöntötte, egy programadó prózai szöveggel (*Tisztelt közönség!*) és egy verssel (*Bekiáltó*), majd egy humoreszket tartalmazott *A türkisek* címmel. A második oldal *Nagy gondolatok* címmel szólások és közmondások nyelvjátékokban bővelkedő apokrif és karneváli átköltését nyújtotta, melyeket – a fikció szerint – magyarról angolra, franciára, németre és ebből vissza és kifordította Szótojó Náczi: „A világirodalom egy nagy mező, melynek trágyázását én birom albrétbe” vagy „Nyelvében él a nemzet! Hány nemzetnek adhatnék én életet?”. A következő egység rövid, csattanós tréfákat közölt, míg a *Saláta hírek* rovat álhírei már kimondottan a helyi közéletet, jelesül a vasútépítéshez tapadó modernizációs lázat figurázták ki

²³ KOSÁRY Domokos és NÉMETH G. Béla, szerk., *A magyar sajtó története: (1867–1892)*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1985, II/2, 169.

²⁴ Rábaközi Muzeális Gyűjtemény, Kapuvár (= RMGy), TD. 909; *A kapuvári casino egyesületnek jegyzőkönyve 1890. dec. 28 – 1902. márc. 2.*; Az 1890. december 28-án tartott IX. évi rendes közgyűlés jegyzőkönyve; Az 1891. december 28-án tartott X. évi rendes közgyűlés jegyzőkönyve; Az 1892. december 29-én tartott XI. évi rendes közgyűlés jegyzőkönyve; Az 1893. december 9-én tartott választmányi ülés jegyzőkönyve.

²⁵ RMGy-TD. 909., *A kapuvári casino egyesületnek jegyzőkönyve 1890. dec. 28 – 1902. márc. 2.*, Az 1894. december 22-én tartott választmányi ülés jegyzőkönyve.

²⁶ RMGy-TD. 909., *A kapuvári casino egyesületnek jegyzőkönyve 1890. dec. 28 – 1902. márc. 2.*, Az 1892. december 29-én tartott XI. évi rendes közgyűlés jegyzőkönyve; Az 1894. december 29-én tartott XIII. évi rendes közgyűlés jegyzőkönyve.

(„A Hany felett vezetendő légvonat előmunkálatai megkezdődtek, a sínek tömörített délibáb hullámokon nyugosznak, a gépeket janófalvi tótok fujják s a gőzt a rábaközi hirlapirodalom már eresztí”). Minden valószínűség szerint a *Csorna – Kapuvár és Vidéke* rovatának nevét kölcsönözte a *Személyi hírek*, amely egy-egy kódolt néven megnevezett személy domináns tulajdonságain köszörülte a nyelvét szójáték kíséretében. A példák között szerepel az alkoholizmuson való élcelődés („Iszákossy Tuhutum Lindevizébe utazott. Sajátságos betegségben szenved, három fercser [sic!] öt nap óta csapolgatja hol itt, hol ott: a mai távirattal vettük az alapos hirt, hogy szájában kimerithetetlen konyakforrást fedeztek fel”), a prostitúció, a kereskedelmi visszásságok. A lap a versenytársat sem kímélte („Bukfenczi Hess-Jeremiás erkölcsi érzelgőncz, szellemi csendháborító, tanácsos czim küldőncz a »Rábaköz« homályában eltévedt”), de önmagát is reklámozta („Szótojó Náczi, harcztéri tudósító, a Rábaköz felé első bombáit elsütötte”). A *Vidéki levelezés* című rovatban Csala Csók Jánosnak egy arculcsapásról szóló ironikus levele szerepelt, míg a *Babszemek* ismét rövid vicceket tartalmazott, újból önmagára is utalva („ha mindazért jót kellene állnunk, mit kimondunk, be sokszor csódba kerülnénk”). Zárásként a helyi vonatkozású *Kishirdetéseket* gúnyolta: „Egy kapuvári akadémián a legjobb haladással kitüntetett műasztalos női budoirok teljes felszerelésére ajánlkozik” vagy „A helybeli m. kir. állami polgári iskolába tenyésztés céljából hullólk, czetek vízilovak és borjufókák a jövő iskolaév kezdetével bármely számban felvételnek”.

A *Hany Istók* második – és úgy tűnik, utolsó száma – még augusztusban napvilágot látott, szintén négy oldalas kiadványként.²⁷ Ennek címlapján „Dongó” aláírással a *Haladunk* című költemény minden bizonnyal a *Csorna – Kapuvár és Vidéke* egy cikkére reflektált, és a modernizáció elmaradásán kesergett („Miként a rák, mely vissza megy”). Ahogyan ez a szöveg politikai állásfoglalásként is érthető, úgy az *Azok a barátok!* című tárcanovella szintén felfogható a jogásként munkálkodó Gutmann önvallomásaként, amennyiben az a másokat lóvá tevő ügyvédek állítja pellengérré. A *Nagy gondolatok* az első számhoz hasonlóan proverbium-parafrázisokat közölt Szótojó Náczi tollából, míg a *Saláta hírek* című rovatban erősebb hangsúllyal szerepeltek a rábaközi kivetnivalók. Többek között a dualizmus korában elszaporodó késelek, a hírhedt „kapuvári bicskás” bűnözők („A mai helybeli heti vásáron 58 csizmaszárba való kusztora vétetett meg”), és a demográfiai problémák kerültek a szerző célkeresztjébe („Felhivatnak a rábaközi agglegények, hogy tartsák elmulaszthatatlan kötelességüknek a fajszaporítást, mi iránt különbeni adóztatás terhe mellett pártában maradt agg szűzekkel pirulás nélküli tekinteteikkel érintkezésbe lépni sziveskedjenek”). A *Vidéki levelezés* rovatban az első számban megismert Csala Csók János tér vissza. Amíg a bemutatkozó számnak csak a címdoldalán szerepelt vers, itt további kettő is helyet kapott. A szerzőnek a modernitás melletti kiállását példázza *A mi szokásaink* című költeménye, amely az iskolázatlanságot és a feudális csökevényeket, a párbajt és a kaszinóbeli kártyázást gúnyolja, míg a *Pengettyüs Pista dalaiból* a népieskedő giccses veszi ösztűz alá. A *Babszemek* és a *Kishirdetések* rovatok az előző lapszámhoz hasonlóan a kapuvári társadalmi problémák, például a mulatozási szokások szatírját nyújtják

²⁷ Hany Istók, *Élcslap*, 1893. augusztus, 2. sz.

(„A nagyvendéglő egyletheziségében az állatkert megnyitott, naponkint fényes előadás üvöltő sakállokkal és jajgató bicickekkel. Szabad bemenet.”).

Tüzetesebben megvizsgálva ezeknek az élceknek a szerkezetét, világosan látható, hogy a lap olvasáskultúrához és értelmiségi kontextushoz volt kötve, még azoknál a humoros elemeknél is, melyek a szóbeliségből táplálkoztak. Az újság olyan nyelvjáték-közösséget alakított ki, amelynek felülstilizált, rejtett utalásait csak egy szűk réteg lehetett képes dekódolni, ezáltal maga a lap szűkítette le potenciális olvasóközönségét, többszörösen is. A *Hany Istók* a műveltebb réteg megszólítására volt képes, különös tekintettel arra, hogy az alfabetizáció mint gyakorlat ezekben a csoportokban terjedt el, amit tovább erősített, hogy az újság egyáltalán nem használt grafikákat. Következésképpen a lap nem válhatott a tömegkultúra részévé.

A Hany Istók „társadalmi kontextusai”

Bár a lapirodalommal foglalkozó hagyományos áttekintéseket sok vád érte megközelítésmódjuk részlegessége miatt, a Rábaköz esetében már Pájer Imre tanulmánya sem pusztán sajtótörténeti (az újságok létrejöttére, jellemzőire, megszűnésére fókuszáló) munka, hanem egyúttal vállalkozástörténeti is. A társadalomtörténeti aspektussal arra helyezem a hangsúlyt, hogy a társadalmi-gazdasági környezet milyen módon befolyásolta a rábaközi élclapot.

Noha a lapot eredetileg *Harsogó Kambrinus* néven tervezték kiadni, az utolsó pillanatban mégis változtattak. Nem ismeretes ennek pontos oka, de feltételezhető, hogy ezzel a *Hany Istók* névben rejlő piaci tőkét igyekeztek gazdaságilag kiaknázni. Az 1749-ben a kapuvári Hanságban elfogott vad gyermek, Hany Istók alakja illet egy groteszk laphoz, másfelől inspirálhatta az ötletet a *Bolond Istók* című országos élclap nevének hasonlósága, amit járatott is a kapuvári kaszinó. Hany Istók figurájának újbóli országos népszerűségét Jókai Mór 1877-ben megjelent *Névtelen vár* című regénye hozta el, amely az alak irodalmi feldolgozásainak új hullámát indította el.²⁸ Az elnevezésben rejlő érték piacositása tehát ezt a sikert igyekezhetett meglovagolni, ráadásul Hany Istók megtalálása egyértelműen Kapuvárhoz, az élclap helyéhez kapcsolódott.

Mint vállalkozástörténet azonban a lap kevésbé bizonyult sikeresnek, mivel csak 1893 augusztusában jelent meg két száma. Pontosabban szólva: két száma ismert, ám ha mégis megjelentek további számok, az újság akkor is tisztavirág életű lehetett. Amikor szeptember 2-án a *Csorna – Kapuvár és Vidéke* felelős szerkesztője, Kőhalmy Márton Béla azt írta, hogy a lap *ezentúl* önálló kiadványként fog megjelenni, olyan jövőt vázolt fel, amely aztán nem vált valóra. Ugyanakkor ez felfedi azt a vállalkozástörténeti deficitet is, hogy a lap önállóan nem lett volna képes életben maradni, annak – az országos élclapokhoz hasonlóan – anyagi, terjesztői, fogyasztói szempontból is szüksége volt egy anyalapra. A beharangozó hír lehetetlen feltételeket támasztott az előfizetések elé: „Az előfizetőktől megkövetelik, hogy cseremiszen nyelven előbb letegyék a vizsgálatot, s a szíám-szíám filozófiával irt esztétikát ismerjék. Egészen nyu-

²⁸ Erről részletesebben írtam: GERENCSÉR 2011, i. m. 138, 151.

godtak vagyunk, azt tudjuk, hogy egy újabb eszkimó betöréstől mentve vagyunk, s így előfizetőinket nem kell féltelnünk”.²⁹ Az első szám fejléce is humorosan fogalmazott: „Egy évre: a ki soha meg haragszik; fél évre: ki nem aprehendál; negyedévre: aki mindent felvesz; egy óra: a ki elolvassa; ingyen: a ki soha nem olvassa”.³⁰ Mivel az újság láthatóan az előfizetés kérdését is elviccelte, a szerkesztőség eleve nem is számított biztos gazdasági alapokra. Amikor pedig az anyalap – később vizsgálandó okokból – kihátrált a lap mögül, és azt melléklap helyett függetlenként igyekezett beállítani az olvasók előtt, a *Hany Istók* vállalkozásként is teljesen ellehetetlenült.

A lap kiadásához elengedhetetlen nyomdai háttérrel a *Csorna – Kapuvár és Vidéke* kapuvári nyomdája biztosította, a *Hany Istók* az előfizetés kapcsán utalt is a nyomdák konkurenciájára: „Hogy megint nyomda-harcz ne törjön ki, irokéz betűket rendel meg Tasmániából, Bantu négerországból hozat szedőket s a lap a hottentotta helyesírással kerül ki a nyomda festék alól.”³¹ A nyomda körüli konfliktus burkoltan a kapuvári sajtótörténet sajátos kapitalista versenyének emlékét őrzi. A Hevesi János szerkesztésében készült első helyi újságot, a *Rábaközt* Buxbaum József 1880-ban alapított kapuvári nyomdájában állították elő, de minőségi és anyagi kifogások miatt 1890 júliusától Polgár Bertalan győri nyomdájára váltottak.³² Részint a sértődött Buxbaum ösztönzésére indították meg a rivális *Csorna – Kapuvár és Vidéke* hetilapot 1892-ben,³³ fejlécében, árpolitikájában és hírszolgáltatásában versenytársát másolva. Minthogy helyben tudta a sajtóterméket előállítani, a lapok háborúját Buxbaumék nyerték meg. Hevesi János 1895 nyarán szerkesztőségi üzenetben jelentette be a *Rábaköz*-ben, hogy beszünteti működését, a *Csorna – Kapuvár és Vidéke* pedig felvásárolja a *Rábaközt*.³⁴ A két lap egyesült, a továbbiakban *Rábaközi Hirlap* néven jelent meg, és Buxbaum köre lényegében monopóliumra tett szert a helyi sajtópiacon. A *Hany Istók* utalása erre a vitára célzott.

A szerkesztő-szerző személyét illetően az élclapok általános tapasztalata szerint az állandó névtelenség volt a jellemző, ami „lehetetlenné teszi, hogy pontosan megállapíthassuk akár az élclapok elterjedtségének, akár munkatársainak pontos szociális körét.”³⁵ A *Hany Istók* is folytatta ezt a gyakorlatot: „Minden félreértés és személyes torzalkodás kikerülése céljából kinyilatkozom, hogy ezen lapot nem szerkeszti más csak – ÉN.”³⁶ Annyiban azonban szerencsésebb helyzetben vagyunk, hogy Köhalmi Márton Béla a szeptember 2-án megjelent, többször idézett szerkesztőségi cikkben kikotyogta a Harsogó Kambrinusz és Szótojó Náczi mögött rejtőző valóságos személy, Gutmann Lajos nevét. Gutmann királyi közjegyző-helyettesként szolgált Kapuváron, 1894-ben a *Csorna – Kapuvár és Vidéke* főmunkatársa volt,

²⁹ *Csorna – Kapuvár és Vidéke*, 1893. július 1.

³⁰ *Hany Istók, Élclap*, 1893. augusztus, 2. sz.

³¹ *Csorna – Kapuvár és Vidéke*, 1893. július 1.

³² *Rábaköz*, 1890. július 6.; 1890. július 20.

³³ A híre a rivális Hevesi így reagált: „Kevés a foka, sok az eszkimó”. – *Rábaköz*, 1892. december 4.

³⁴ *Rábaköz*, 1895. június 29.

³⁵ KOSÁRY és NÉMETH G. 1985, i. m. II/2, 171.

³⁶ *Hany Istók, Élclap*, 1893. augusztus, 2. sz.

emellett a kapuvári kaszinó tagjaként könnyen hozzájuthatott az országos vicclapokhoz. A kaszinó egyesületben fontos társadalmi szerepet töltött be, 1892. december 29-én annak jegyzőjévé választották, amit pontosan két évig töltött be, utóda 1894. december 29-én Soós Géza, majd 1895. január 13-án Mathias Ernő lett.³⁷ A *Csorna – Kapuvár és Vidéke* utódlapjánál, a *Rábaközi Hírlap*nál is dolgozott, de 1896. július 12-e után a neve már nem szerepelt a fejlécen.³⁸ Társadalomtörténeti szempontból ebből az következik, hogy a lap szerkesztője az értelmiségi réteghez kötődött, de afféle self-made-manként vállalkozott újságírásra. Amint az Kapuváron a kultúra és a gazdaság más szegmensében is megfigyelhető volt, az újításokat szisztematikusan nem helybeli, hanem idegen személyek vezették be, az uradalom modernizációjától (Berg Gusztáv) az újságalapításon át (Hevesi János) a moziüzemeltetésig (Eszes Dezső, Nógrádi Willibald),³⁹ és ebbe a körbe tartozott Gutmann is. Ismeretlen időpontban, de 1898 után elhagyta Kapuvárt, és a *Jogtudományi Közöny* 1930. évi összesített tartalommutatója már „budapesti ügyvédként” hivatkozott rá.

A *Hany Istókról* a második szám elárulta, hogy egyszemélyes szerkesztőségként működött, de vállalkozásként elengedhetetlenül szüksége volt a *Csorna – Kapuvár és Vidéke*, illetve felelős szerkesztője, Köhalmly M. Béla patronátusára. A tatai származású Köhalmly (1885-ig Koszovits) szintén self-made-man volt, de már hosszú, így professzionizálódó hírlapírói tapasztalattal (*Tatatóvárosi Híradó, Komárom és Vidéke, Komárommegyei Közöny, Győri Közöny, Sopron*). 1891-ben segédlelkészként került Csornára, ahol a következő év végén az új alapítású *Csorna – Kapuvár és Vidéke* felelős szerkesztője lett. Ő is tehát az (egyházi) értelmiséghez kötődött, 1895-től a Csornai Polgári Olvasókör elnöki tisztségét is elvállalta. Miután azonban 1897. szeptember 1-jén a csornai premontrei rend szerzetese lett, valamennyi világi funkciójától visszavonult, azaz tartósan neki sem sikerült gyökeret eresztenie a rábaközi civil életben.⁴⁰

A másik kérdéshez, miszerint miért vállalkozott élclap indítására Gutmann, a válaszlehetőséget a *Hany Istók* fejléce kínálja fel, amely szerint a lap „társadalmi élclapként” határozta meg magát. A közélet szórakoztató formában való kommentálása a társadalmi-politikai visszasságok abszurdá tételeivel végső soron a kritikával kapcsolódott össze, ahogyan azt a programadó költemény megfogalmazza. A kritika „komoly” formája sem állt távol a szerzőtől, rendszeresen publikált cikkeket a *Királyi Közjegyzők Közönyében*, az induló évfolyamban, 1895-ben például a jegyzői hivatásról és az örökösödési reformról,⁴¹ emellett több éven keresztül szerkesztette a *Hermes* pénzügyi közlönyt. Az élclap

³⁷ RMGy-TD. 909, *A kapuvári casino egyletnek jegyzőkönyve 1890. dec. 28–1902. márc. 2.*, Az 1892. december 29-én tartott XI. évi rendes közgyűlés jegyzőkönyve. Az 1894. december 29-én tartott XIII. évi rendes közgyűlés jegyzőkönyve. Az 1895. január 13-án tartott rendkívüli közgyűlés jegyzőkönyve.

³⁸ PÁJER 1999, i. m. 242.

³⁹ Lásd ehhez: GERENCSÉR 2016, i. m.

⁴⁰ Köhalmly pályájához: SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, Bp., Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 1910, 7, 7–8; PÁJER 1999, i. m. 253. 2. jegyz.

⁴¹ DR. GUTMANN Lajos, *A magyarországi közjegyző-helyettesek mozgalma = Királyi Közjegyzők Közönye*, 1895, 6, 226–229; DR. GUTMANN Lajos, *Észrevételek az új örökösödési eljárásra = Királyi Közjegyzők Közönye*, 1895, 8, 275–277.

alapítása a rábaközi polgárosodás, a művelődési lehetőségek gyarapodásaként lenne felfogható, ám a szerkesztő tudós attitűdje nem következett szervesen a helyi körülményekből, idegen test maradt. A kritika értelemszerűen ellenérzéseket szülhetett az elit tagjaiban, s mivel a *Hany Istók* olvasóként is rájuk támaszkodott, lényegében maga alatt vágta a fát: azokat bírálta, akik a lap közönségét jelentették, ami a fogyasztástörténeti alapú vizsgálat szükségességét teszi indokolttá. Miközben tehát a gazdasági-technológiai feltételek többé-kevésbé rendelkezésre álltak (anyalap, nyomda, postai szolgáltatás, városiasodás), az olvasásszociológiai kritériumok kevésbé voltak elégségesek a lap fenntartásához.

A társadalmi nyilvánosság korlátozása

Az olvasás- és nyilvánosságközpontú vizsgálat módszertanilag és forrásadottságok hiányában is nehézkes, mindazonáltal a lapok megszólított célközönsége szolgál némi támponttal. Fogyasztástörténeti szempontból a *Hany Istók* életben tartásához befogadó csoportra lett volna szükség, a lap viszont háromszoros értelemben is maga szűkítette közönségét. Egyrészt a vicclap lokális terjesztési köre már önmagában behatárolta a lehetőségeit. Másrészt azzal, hogy helyi híreket alakított át élcekké, melyek előzetes tudást feltételeztek, csak egy szűk kör számára tette lehetővé a kódolt utalások megfejtését, melyek felfejtése ma, utólagos pozícióból kontextusaik hiánya folytán még nagyobb nehézségekbe ütközik. Harmadrészt pedig az élclap az ellenzékiesség, a társadalmi ellenőrzés médiumaként a helyi közélet visszasságait, a pozíciókat betöltő személyeket karikírozta, vagyis pontosan azokat, akikre potenciális olvasóként számíthatott. Ők azonban a későbbiekből következően inkább elutasítással fogadhatták ezeket a satírákat és paródiákat.

Bár – Jürgen Habermas sokat vitatott terminusát idézve – a vicclap előidézte a helyi társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozását,⁴² főként a szóbeliség és az írásbeliség viszonya tekintetében, véleményformáló ereje korlátozott volt. Elitista humora az értelmiségi célközönségben ellenérzéseket szülhetett, a közönség bővítése elé pedig olvasásszociológiai tényezők állítottak akadályokat. A szélesebb társadalmi rétegek nemcsak hogy kevésbé jelentettek fizetőképes bázist, hanem az esetükben az újságolvasás révén történő hírfogyasztás igénye is korlátozott volt. Ezekben a csoportokban kevésbé volt rá kulturális kereslet, így a vicclap az „örkutya” szerepet sem volt képes betölteni. Miközben a helyi enciklopédikus újságok nyilvánosságtörténeti szempontból részint a kisbírók közvetítő szerepét remedializálták, az élclap nem tudta átvenni a hatalmat kifigurázó népi gúnyversek, kisémberek-központú politikai adomák, pajzán mondások orálisan terjedő szerepét,⁴³ mert a *Hany Istók* által megképzett előkelő nézőpontnak eleve kevesebb esélye volt arra, hogy eljusson a tömeghez.

Ezt igazolják a lap megszűnéséhez vezető okok, mivel szeptember 2-án meg-

⁴² HABERMAS, Jürgen, *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása, Vizsgálódások a polgári társadalom egy kategóriájával kapcsolatban*, Ford. Endreffy Zoltán, Bp., Századvég, Gondolat, 1993.

⁴³ A Rábaközben ezeket Balázs Livia gyűjtötte kötetbe: BALÁZS LÍVIA, *Rábaközi paraszt dekameron, Válogatás rábapordányi tréfiákból és elbeszélésekből*, Csorna, Rábaközi Művelődési Egyesület, 1991.

jelent szerkesztőségi üzenetében Kőhalmy Márton Béla védekezésre kényszerült az élclapot ért támadásokkal szemben, miszerint az újságot maga is csak a megjelenés után látta: „A »Hany Istók« mint önálló lap fog megjelenni s nem is volt szándékunkban azt tovább melléketül hozni”.⁴⁴ Valójában persze ezzel a gesztussal ki is hátrált a lap mögül, amely így tiszavirág-életűnek bizonyult. Azzal az állítással, hogy a lap „tovább” nem képezi az anyalap mellékújságát, el is árulja: ez az elhatárolódás utólagos döntés eredménye. Különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy korábban még melléklapként határozta meg a *Hany Istókot* („Lapunk melléketül kapják t. olvasóink”),⁴⁵ melynek fejlécein is a „*Csorna – Kapuvár és Vidéke* melléklete” szerepelt. Gyanítható módon a kigúnyolt közéleti személyek, akik a játékos nevekben és tettekben magukra ismerhettek, nyomást gyakoroltak Kőhalmyra a lap támogatásának megvonása érdekében. Így a közhangulatra (vagy a polgári nyilvánosságra) történő augusztusi hivatkozás önbejeljesítő jóslatnak bizonyult: „Természetesen attól függ a Hany Istók életének tiszavirága, hogy milyen hangulattal fogadják olvasóink”.⁴⁶ Beszédes módon ugyanezen „rovartani” retorika kíséretében a *Hany Istók* beköszöntője már előzetesen is számolt a közönség ellenállásával: „A tiszavirágnak nevezett rovar, mely a vizek felett éli le egy napos életét, ezt egészben mások bosszantásában [sic!] tölti el; lehet, hogy mi is ily rövid élettel rendelkezünk, s így önök is csak egy napig kacagnak és bosszankodnak...”⁴⁷

Szinte pontosan egy évvel az első lapszám megjelenését követően, 1894 augusztusától októberig öt kommentár erejéig újból feltűntek az élcek a *Csorna – Kapuvár és Vidéke* hasábjain. Az, hogy a *A hétről* című rovat, mely a heti eseményeket ironikusan figurázta ki, szintén Gutmann Lajos szerzőségét rejti, teljesen nyilvánvaló a szerzői névként használt *Hany Istók* aláírásból, a retorikai analógiákból, valamint Szóatójó Náczi újbóli szerepeltetéséből. Az augusztus 4-i első cikk „krokodiluson megszélidült, emberbőrre nem éhez” *Hany Istók*ja a kapuvári Rába-parti fürdőt pécézi ki, melyet Rábafüred néven csúfol („Rába-Füred – miként Kapuvár »Uszoda« czimű negyedét egy hangu felkiáltással nevezni szokták”).⁴⁸ Gutmann jogi érdeklődését példázza, hogy augusztus 18-án a Schöntagné-féle sörödében lezajlott bicskázás hírére a polgári házasság éppen aktuális bevezetésével kapcsolja össze: „hogy az első polgári házasság a természet rendje ellen egy-két krajczáros bicska élén muljék ki, mégis megrendítő. A szegény pincérfiu, ki a még meg szenteletlen kötelék jelöltje volt, meghalt, hatalmaskodott felette a polgári bicsak.”⁴⁹ A legbeszédesebb élcet azonban október 13-án közölte a lap, amikor Gutmann saját kaszinóját támadta meg, melynek akkor még a jegyzője volt. A dühös cikk hangneme, még ha szerepjáték is, túlmegy az irónián, egy

⁴⁴ *Csorna – Kapuvár és Vidéke*, 1893. szeptember 2.

⁴⁵ *Csorna – Kapuvár és Vidéke*, 1893. augusztus 5.

⁴⁶ *Csorna – Kapuvár és Vidéke*, 1893. augusztus 5.

⁴⁷ *Hany Istók, Élclap*, 1893. augusztus, 1. sz.

⁴⁸ *Csorna – Kapuvár és Vidéke*, 1894. augusztus 4.

⁴⁹ *Csorna – Kapuvár és Vidéke*, 1894. augusztus 18.

jótekonysági bál kapcsán rendkívül élesen sikkasztás vádját fogalmazza meg, és nyíltan fenyeget: „Hallja-e maga Kaszinó! Ugy tudjuk, hogy mi érettünk 805 frt gyütt be. Először is hova tettek abból 505 frtot. Ugy tudjuk megették meg itták, és eltáncolták, meg aztán temérdek sunkát, hust, virágot adtak el. Hát magát a szegény tűzkárosultakat így megkárosítani. Ha 3 nap alatt ki nem fizetik, hát megboszuljuk [sic!]. Ha pedig azt a rongyos 350 frtot ide merik hozni, hát annyi dagadt kalászt és kolbászt visznek el azzal a gyapjuszőrrel kifinomított hátukon.”⁵⁰ Az eddigiekkel szemben itt népies nyelvi regisztert alkalmazó szerző véglegesen megpecsételte a sorsát azzal, hogy voltaképpen szakított azzal a helyi társadalmi réteggel, amely potenciális olvasótáborát képezhette volna.

A Kapuvári Kaszinó-Egylet jegyzőkönyvében nem maradt fenn nyoma annak, hogy Gutmann-nak a *Hany Istók* című lap miatt, és különösen a kaszinót támadó élce folytán kellett volna megválnia 1894-ben az egyesület jegyzői tisztségétől, de a házszabály értelmében „[m]inden tag köteles magát a társadalmi illem szabályaihoz alkalmazni, s mindazt ami valakinek legkisebb kellemetlenséget okozhatna vagy az egylet céljaival ellenkeznék, kerülni...”⁵¹

A visszasságokra, ellentmondásokra való rámutatás, a szokásformák bírálata nem bizonyult tartósan elfogadhatónak a vidék társadalmi nyilvánosságában, és az említett cikk után a *Hany Istók* élcei örökre eltűntek a rábaközi közéletből. Minden bizonnyal a kritika lehetőségének korlátaiban, a féloldalas polgárosodásban és demokráciában, a hatalmi ágak nem megfelelő szétválasztottságában gyökerezik a vidéki sajtó ellenőrző funkciójának mai napig ható deficitese volta.

GERENCSÉR, PÉTER

Les limites de la sphère publique, illustrées à travers l'exemple du journal satirique *Hany Istók*

Cette étude, qui relève de l'histoire des médias et de l'histoire sociale, est consacrée à la revue satirique éphémère, parue en 1893 à Kapuvár, intitulée *Hany Istók*. La première partie de l'article est consacrée aux rapports qui existent entre l'oralité et le discours écrit : nous examinerons pourquoi la revue n'a pas pu devenir partie intégrante de la culture de masse de l'époque. Dans la suite, nous étudierons les raisons économiques de l'échec de la revue. Notre conclusion – relevant de l'histoire sociale, de l'histoire des entreprises et enfin de la sociologie de la lecture – est que le caractère très limité de la sphère publique et de la culture provinciale expliquent la faillite de la revue satirique en question.

Keywords: history of the press and media; 19th Hungary; orality; open culture; satirical journal

⁵⁰ Csorna – Kapuvár és Vidéke, 1894. október 13.

⁵¹ *A Kapuvári Kaszinó-Egylet alap-, ház- és könyvtárszabályzata*, Kapuvár, Buxbaum József, 1893, 25.